

УДК 94:329.73(477)(092):070(477)»1964/1967»
DOI 10.69550/3041-1467.5.319878

Микола КОСТИРКО

аспірант кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (kostimikola@dspu.edu.ua)

ORCID: 0009-0006-5617-9283

Mykola KOSTYRKO

Postgraduate Student, Department of Ukrainian History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (kostimikola@dspu.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Костирко М. (2024). Журнал «Воля і Батьківщина» (1964 – 1967): організаційна та технічна складові. *Axis Europae*, 5, 84–93. doi: 10.69550/3041-1467.5.319878

Bibliographic Description of the Article: Kostyrko M. (2024). Zhurnal «Volia i Batkivshchyna» (1964 – 1967): orhanizatsiyna ta tekhnichna skladovi [The Periodical «Volia I Batkivshchyna» (1964 – 1967): Organizational And Technical Features]. *Axis Europae*, 5, 84–93. doi: 10.69550/3041-1467.5.319878 [in Ukraine].

**ЖУРНАЛ «ВОЛЯ І БАТЬКІВЩИНА» (1964 – 1967):
ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ТЕХНІЧНА СКЛАДОВІ**

Анотація. Мета статті – розкрити історію виникнення та функціонування журналу «Воля і Батьківщина» як одного із ключових складових підпільної діяльності Українського Національного Фронту, а також проаналізувати технічні й організаційні аспекти друку. **Методологічною основою** є застосування комплексного підходу, що поєднує якісні та кількісні методи аналізу (джерелознавчий аналіз, контент-аналіз, порівняльно-історичний метод, метод реконструкції). **Наукова новизна статті** полягає у тому, що на основі вивчення невідомих і маловідомих архівних джерел було виявлено та введено до наукового обігу особливості друку журналу «Воля і Батьківщина», оприлюднено унікальні архівні світлини. **Висновки.** Журнал «Воля і Батьківщина» став одним із найважливіших інструментів ідеологічного спротиву Українського Національного Фронту у 1964 – 1967 рр. Саме він відіграв вирішальну роль у поширенні програмних документів УНФ, висвітленні політичних вимог і формуванні громадської думки. Публікації видання містили не лише політичні програми, але й аналітичні матеріали, які обґрунтовували необхідність спротиву радянській окупації. Використовуючи досвід українських націоналістів 1940 – 1950-х рр. – конспірацію та криївку учасникам Українського Національного Фронту вдалося налагодити друк та поширення журналу навіть у найскладніших умовах. Видання слугувало потужним засобом поширення програмних ідей, висвітлення політичних вимог і підтримання національної свідомості в умовах радянської репресивної системи. Особиста відданість Дмитра Квеця і Зеновія Красівського, їхні технічні й організаційні здібності стали ключовими факторами успіху підпільної діяльності. УНФ заклала основу для подальшого

розвитку національно-визвольного руху в Україні. Надалі були створені такі підпільні організації, як УНФ-2 і Український національно-визвольний фронт, які взяли за взірець діяльність УНФ.

Ключові слова: Український Національний Фронт, «Воля і Батьківщина», Дмитро Квєцко, Зеновій Красівський, рух опору.

THE PERIODICAL «VOLIA I BATKIVSHCHYNA» (1964 – 1967): ORGANIZATIONAL AND TECHNICAL FEATURES

Abstract. The purpose of the research is to reveal the history of the emergence and functioning of the periodical «Volia i Batkivshchyna» as one of the key features of the underground activities of the Ukrainian National Front, as well as to analyze the technical and organizational aspects of the printing. **The methodology** of the research is based on the application of a comprehensive approach that combines qualitative and quantitative methods of analysis (source analysis, content analysis, comparative historical method, reconstruction method). The scientific novelty of the research lies in the fact that, based on the study of unknown and little-known archival sources, there have been found out and introduced into the scientific circulation the peculiarities of printing the periodical «Volia i Batkivshchyna». Furthermore, there have been published the unique archival photographs. **The Conclusions.** The periodical «Volia i Batkivshchyna» has become one of the most important instruments of the Ukrainian National Front ideological resistance in 1964 – 1967. It was the periodical that played a decisive role in the UNF program documents' dissemination, stressing out the political demands and shaping public opinion. There have been not only the publications dedicated to the political programs, but also the analytical materials that substantiated the drastic need to resist the Soviet occupation in the periodical. Taking into consideration the Ukrainian nationalists of the 1940s and 1950s – in particular, conspiracy and hiding, the participants of the Ukrainian National Front have managed to establish the printing and distribution of the periodical even in the most difficult conditions. The publication has served as a powerful means of disseminating the program ideas, highlighting the political demands and maintaining the national consciousness under the conditions of the Soviet repressive system. It should be mentioned that due to Dmytro Krevetsko's and Zinoviy Krasivsky's personal devotion, their technical and organizational abilities, which have become the key factors in the underground activities success. The UNF has laid the foundation for the further development of the National Liberation Movement in Ukraine. As the time passed by, the UNF's activities have been set as a role model for the following underground organizations as the UNF-2 and the Ukrainian National Liberation Front, which have been established later.

Keywords: Ukrainian National Front, «Volya i Batkivshchyna», Dmytro Kvetsko, Zinoviy Krasivsky, resistance movement.

Постанова проблеми. У статті розглядається історія створення і функціонування підпільного журналу «Воля і Батьківщина» (1964 – 1967) як ключового елемента діяльності Українського Національного Фронту (УНФ). Проблема, що досліджується, полягає у розкритті організаційних та технічних аспектів друку цього видання в умовах радянської репресивної системи, що вимагало конспірації і самовідданості в організації підпільної роботи.

Аналіз досліджень. Проблемі діяльності УНФ присвятив дослідження Анатолій Русначенко, у якому коротко описав процес його створення (Русначенко, 1998).

Олег Бажан та Юрій Данилюк проаналізували зародження українського національного руху у 1950 – 80-х рр., зокрема і діяльність УНФ (Бажан, Данилюк, 2000). Особливу цінність має праця Юрія Зайцева, у якій зібрані матеріали з особистих архівів, а також власні інтерв'ю з учасниками УНФ (Зайцев, 2000). Важливими є праці колишніх учасників УНФ – Івана Губки (Губка, 2007, 2009, 2011), Мирослава Меленя (Мелень, 2009), Зеновія Красівського (Красівський, 2021). Також варто відзначити В. Овсієнка, який записав декілька інтерв'ю з учасниками УНФ, які були опубліковані на порталі «Віртуальний музей Дисидентського руху в Україні». Однак в історіографії відсутнє окреме дослідження присвячене питанням організації друку та поширення журналу «Воля і Батьківщина». Саме цим і зумовлюється актуальність нашого дослідження.

Мета статті – розкрити історію виникнення та функціонування журналу «Воля і Батьківщина» як одного з ключових складових підпільної діяльності Українського Національного Фронту, а також проаналізувати технічні й організаційні аспекти друку.

Виклад основного матеріалу. Журнал «Воля і Батьківщина» видавався від імені Українського Національного Фронту (УНФ) у період від жовтня 1964 до червня 1966 р. Ідейним засновником УНФ був уродженець села Слобода Болехівська Калуського району – Дмитро Квецко. Влітку 1963 р. він знайомиться із Зеновієм Красівським, і з цього часу розпочинається активна робота над створенням організації як такої та над виданням журналу (Овсієнко, 2005). В останнього була власна друкарська машинка, але вони не могли нею користуватися, оскільки міліція мала відбитки її шифру. Також, З. Красівський не хотів починати друк у 1963 р., позаяк будівництво його будинку у м. Моршин ще тривало, а саме там планувався випуск журналу. У жовтні 1964 р. З. Красівський, повертаючись з Москви, на кошти які йому дав Д. Квецко купив іншу друкарську машинку «Optima» №510524. Про це зізнавався він сам (Управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області. Спр. 7536. Т. 6. Арк. 72) і цю інформацію підтвердив Д. Квецко (Овсієнко, 2005). Машинку довелось допрацьовувати, оскільки вона мала російський шрифт. З. Красівський вилучив відповідні літери і відвіз друкарку до майстерні у Львові, де їй зробили заміну літер на українські «і» та «е»; літери «ї» в майстерні не було, тому машинка так і залишилась без цієї літери (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 6. Арк. 57).

Невдовзі (жовтень 1964 р.) виходить перший номер журналу під назвою «Воля і Батьківщина». Автором більшості статей у ньому був Д. Квецко. Також подавав окремі матеріали З. Красівський. Він або писав їх сам, або збирав від інших учасників УНФ. Наприклад, Мирослав Мелень, маючи власні радіоприймачі, прослуховував іноземні радіоканали, занотовував важливу інформацію і передавав її З. Красівському. Варто зазначити, що у журналі були опубліковані також програмні документи УНФ: тактика УНФ, програмові вимоги УНФ, політика УНФ, статут УНФ, заявка УНФ.

Спершу журнал друкувався в будинку З. Красівського у м. Моршин. Варто зазначити, що у своїх спогадах «3 років боротьби» Д. Квецко вказував, що у жовтні 1964 р. тут було надруковано 4 числа, а взимку 1965 р. додрукували ще 3–5 чисел (Зайцев, 2000, с. 569–570). В інтерв'ю Юрію Зайцеву, Д. Квецко зазначав, що всього в будинку З. Красівського було надруковано близько 5 чисел, а то й більше (Зайцев, 2000, с. 635). Натомість М. Мелень вказував, що надрукували тільки 3 числа (Овсієнко, 2005). Друкували Д. Квецко і З. Красівський разом у комірчині на стриху. Дружина З. Красівського в той час була «на варті»: якщо хтось заходив до будинку, вона піднімала слухавку телефону, роблячи вигляд, що хоче зателефонувати. У цей час на іншому телефоні, який також був у

будинку, лунав шум сигналу. У разі отримання такого попередження машинку швидко ховали в спеціальну нішу, облаштовану під час будівництва, брали книги й удавали, що читають (Зайцев, 2000, с. 635).

Зимку 1965 р. З. Красівський відмовляється друкувати журнал у себе вдома, оскільки це стало дедалі небезпечніше. Розглядався варіант перенесення друку в інше село, але з метою конспірації цю ідею відкинули. Тому Дмитро Квецко разом з Дмитром Юсипом побудували спеціально облаштовану криївку на узбіччі гори Люта біля с. Слобода Болехівська для подальшого друку журналу (Овсієнко, 2005).

Облаштування криївки допомогло зберегти випуски журналу «Воля і Батьківщина» та продовжити його друк ще на півтора року – до середини літа 1966 р. Дорога до самої криївки була нелегка. Для того, щоб добратись до неї З. Красівський їхав до Д. Квецка в Слободу Болехівську, звідки вони разом уночі вирушали в дорогу. Умови у самій криївці були складні: сирість, вологість, ґрунтові води, які постійно просочувались, та обмежений простір впливали на їхнє самопочуття. Ситуацію поліпшувала саморобна залізна піч, яку вони разом встановили (зварив піч Богдан Криса у м. Стрий, З. Красівський привіз її в с. Слободу Болехівську, звідки разом з Д. Квецком перенесли у криївку). Після прибуття вони розпалювали піч і чекали, поки криївка нагріється. Опісля запалювали свічку і починали друкувати. За ніч вони встигали надрукувати одне число, яке складалося із 6 примірників (всього вийшло 16 чисел, 96 примірників) (Зайцев, 2000, с. 634). Сам журнал – це зшитий чорними нитками зошит, обсягом 11-17 сторінок розміром 202 мм. на 289 мм. Так, нижче подаємо повний список номерів, які були надруковані УНФ:

- Число 1 – жовтень 1964 р.
- Число 2 – листопад 1964 р.
- Число 3 – грудень 1964 р.
- Число 4 – січень 1965 р.
- Число 5 – лютий 1965 р.
- Число 6 – березень 1965 р.
- Число 7 – квітень 1965 р.
- Число 8 – червень 1965 р.
- Число 9 – серпень 1965 р.
- Число 10 – жовтень 1965 р.
- Число 11 – січень 1966 р.
- Число 12 – лютий 1966 р.
- Число 13 – березень 1966 р.
- Число 14 – квітень 1966 р.
- Число 15 – травень 1966 р.
- Число 16 – червень 1966 р.

З. Красівський брав собі 1–3–5 примірники (з яких, перший йшов в архів УНФ, який він вів самостійно). Д. Квецко забирив 2–4–6 примірники. Залежно від кількості матеріалів, друкувались по 2–3 номери наперед. Взимку друк припинявся, оскільки криївка, як уже йшлося, була в горах і йти у цей період туди було небезпечно, адже через сліди на снігу був великий ризик виявлення видавців (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 3. Арк. 737–738). Учасники УНФ поширювали журнал «з рук в руки» серед своїх колег, друзів та перевірених людей, ознайомлюючи їх з ідейною політикою УНФ. Якщо інші агітаційні матеріали (листівки, брошури) розповсюджувалися шляхом роздачі в людних місцях, то через обмежений наклад поширювати журнал «Воля і Батьківщина» у такий спосіб не було можливості.

Про існування криївки УНФ КДБ дізналося під час допиту З. Красівського 7 квітня 1967 р. (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 3. Арк. 121). Інформація про наявність укриття викликала неабияку зацікавленість у представників слідчого управління. Уже наступного дня, 8 квітня 1967 р., було проведено додатковий допит обвинуваченого, який тривав загалом чотири години. Основна мета допиту полягала в отриманні більш детальної інформації про укриття, технічні деталі друку та осіб, які знали про криївку.

15 квітня 1967р. відбувається реконструкція подій. Слідча група у складі начальника слідчого відділу УКДБ Львівської області підполковника Сергадєєва, старшого слідчого УКДБ капітана Клименка, оперативного працівника УКДБ майора Гальського, старшого лейтенанта Дідора, експерта Озюменка, солдатів-саперів військової частини 3238 під командою капітана Сметаніна разом зі З. Красівським (якого супроводжували два конвоїри) вирушили в с. Слобода Болахівська для встановлення місця розташування криївки та вилучення доказів, які там могли зберегтись (УСБУ ІФО. Спр. 7536, Т. 3. Арк. 150).

Криївка розташовувалася на відстані близько 6–7 км від села Слобода Болахівська, на схилі гори Люта, між двома глибокими ярами, у важкодоступному місці. Її розташування нагадувало невеликий пагорб, зверху покритий листям і поваленими деревами, що робило її невидимою серед навколишнього середовища.

Під час обшуку було виявлено різні предмети (металева піч, поштові конверти, папір для друку, інструкція для друкарської машинки «Optima» та ін.). У самій справі зберігся детальний опис криївки: «Вхід знаходиться у північно-західному кутку бункера, який зверху накритий двома половинками дерев'яної кори. До зовнішніх кутів вхідного люка цвяхами прибиті дві хвойні сухі гілки. Люк трапецієподібний зі основами 56 см, 46 см і бічними сторонами розміром 56 см. Кути люка укріплені чотирма стовпчиками діаметром 10 см, стінки люка обшиті дошками із ящикової тари. При спуску в бункер є одна сходинка на відстані 40 см від зовнішнього краю люка, висота сходинки 30 см.

Бункер являє собою «яму» довжиною 270 см, шириною 180 см, висота південної стінки 170 см, північної 130 см. Вона вирита на схилі гори в суглинистому ґрунті. Стінки бункера обкладені «кругляками» діаметром 5–7 см, який встановлено вертикально. Дах бункера двосторонній, нахил з півдня на північ. Уздовж бункера по центру прокладено балку діаметром 22 см. На балку та стіни бункера укладені колоті горбилі довжиною 88 см. Висота від балки до підлоги 160 см. Горбилі, які утворюють дах бункера, зовні засипані шаром землі товщиною до 10 см, покриті толем і знову засипані землею, а поверх цього всипані листям та хмизом. В 40 см від люка, в стелі бункера, виготовлено круглий отвір для димохідної труби. У північно-східному кутку бункера, паралельно до люка, викопана ніша у вигляді неправильного чотирикутника зі сторонами довжиною 135 см і 105 см, шириною 88 см і 48 см, висотою 130 см. Стіни і стеля ніші, як і весь бункер, обкладені кругляком, а зверху засипані землею, листям і хмизом.

По стінах бункера, на землі і особливо у ніші просочувалася вода. Поперек підлоги бункера розташовані жердини, на яких покладено дошки з ящикової тари. Навпроти люка, біля південної стінки на висоті 130 см від підлоги, укріплена полицка розміром 50x24 см. Біля тієї ж стіни, в протилежному по діагоналі від люка куті, розташовані нари, виготовлені з жердин довжиною 163 см, шириною 65 см та висотою від підлоги 50 см. Біля нар, посередині бункера, стояв стіл, виготовлений з дошок ящикової тари, який стояв на ніжках з жердин. Розміри столу: довжина 77,5 см, ширина 61 см, висота 85 см» (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 3. Арк. 152–153).

Після завершення обшуку криївку було знищено: її підірвали та засипали, а стіл та лежак спалили.

Рис.2.

Знищена криївка УНФ (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 3. Арк. 174).

Варто зазначити, що під час обшуку криївки друкарську машинку не знайшли. Д. Квецко її переховав шойно дізнався про те, що на Донеччині був заарештований Микола Качур (колишній політв'язень, учасник УНФ, потрапив у поле зору КДБ через те, що не дотримувався правил конспірації, зокрема поширював літературу там, де проживав). Зокрема у своїх спогадах Д. Квецко зазначав: «Як тільки я дізнався, що Качур заарештований, то машинку з бункера я переховав під виверт у лісі. А під час слідства, коли виявив, що вже все викрито, то я подумав: нащо та машинка? Якщо я буду сидіти в криміналі, то вона все одно там заіржавіє, нікому не буде потрібна. А так я, може, здам, то мені це трохи допоможе, бо ніби і я вже трохи поступився. Я повів їх туди, де була схована машинка, і віддав їй» (Овсієнко, 2005).

5 червня 1967 р. був проведений огляд місцевості з метою пошуку друкарської машинки. Її було виявлено на відстані приблизно 100 м від криївки під великим поваленим деревом, де вона була ретельно у спеціально обладнаній ніші в корені дерева (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 2. Арк. 123–124). Тож її було знайдено майже через два місяці після того, як було виявлено саму криївку.

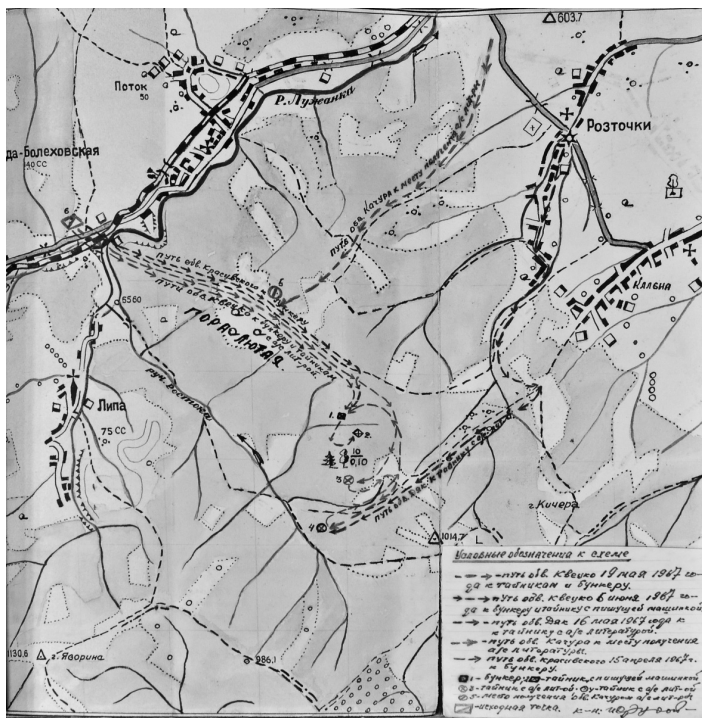

Рис. 3.

Місце розташування криївки УНФ та схрону з машинкою (УСБУ ІФО. Спр. 7536, Т. 2. Арк. 131).

Рис. 4.

Д. Квецко показує місце, де була захована друкарська машинка (УСБУ ІФО. Спр. 7536. Т. 2. Арк. 127).

У березні 1966 року, окрім журналів, у кривці був надрукований ще один важливий документ – «Меморандум Українського національного Фронту XXIII з'їзду КПСС», в якому його автори вимагали таке:

- надати можливість насильно депортованим українцям повернутись на батьківщину;
- тим хто не бажає повертатись, надати всі умови для їх національного розвитку;
- припинити посилення української молоді після закінчення начальних закладів на працю поза межі України, а в Україну надсилати чужинецьку молодь;
- зняти сталінську заборону з української культури, реабілітувати замордованих сталінським терором українських наукових і культурних діячів і перевидати їхні праці;
- припинити переслідувати українську інтелігенцію за її патріотизм, покласти край арештам і закритим судовим переслідуванням;
- у всіх дитячих садках, виховних закладах, школах і вузах України навчання і викладання вести виключного українською мовою;
- всім науковим і літературним видавництвам України випускати свою продукцію тільки українською мовою. Це саме стосується українських кіностудій, радіо, телебачення та репертуару театрів (Зайцев, 2000, сс. 274–275).

Це звернення було поширено у Москві під час з'їзду, але влада вирішила, що це була провокація зі сторони української інтелігенції, яка перебувала закордоном і для цього організувала спеціальну конференцію для зарубіжних журналістів у м. Київ 19 квітня 1966 р. УНФ надрукував у кривці 50 примірників листівок під назвою «Заява Українського Національного Фронту» і в ніч на 19 квітня розповсюдив їх у м. Києві. Після цього УКДБ стало посилено шукати учасників УНФ.

У липні 1966 р. УНФ знову заявляє про себе документом «Вищим урядовим чинником на Україні». Це були три листи однакового вмісту, які надрукували у кривці Д. Квецко і З. Красівський, і адресували їх Петрові Шелесту (перший секретар ЦК КПУ), Володимирові Щербицькому (голова Ради Міністрів УРСР) та Дем'янові Коротченку (голова Президії Верховної Ради УРСР) (Зайцев, 2000, с. 571). Щойно П. Шелест отримав це звернення, він одразу направив його до голови УКДБ Віталія Нікітченка з позначкою «особисто доложити» (Зайцев, 2000, с. 326). А паралельно 20 липня 1966 р., з антирадянською літературою спіймали М. Качура: його заарештували і він почав зізнаватися (Русначенко, 1998, с. 132). Так КДБ вийшов на Д. Квецка, за яким встановив постійне стеження.

Після цих подій роботу у кривці було припинено. Усі важливі папери, що там були, Д. Квецко знищив, а машинку заховав в іншому місці, про що вже згадувалося раніше. Коли дозволяла ситуація (за відсутності стеження від агентів КДБ), велася звичайна робота з окремими кадрами. Також проводилася підготовка до переходу УНФ на нелегальне становище, яке планувалося здійснити у травні 1967 р. Але співробітники КДБ довідалися про ці плани, тож зірвали їх. Вже 23 березня 1967 р. почались арешти та обшуки тих учасників УНФ, які були відомі слідству на той момент.

Висновки. Журнал «Воля і Батьківщина» став одним із найважливіших інструментів ідеологічного спротиву Українського Національного Фронту у 1964 – 1967 рр. Саме він відіграв вирішальну роль у поширенні програмних документів УНФ, висвітленні політичних вимог і формуванні громадської думки. Публікації видання містили не лише політичні програми, але й аналітичні матеріали, які обґрунтовували необхідність спротиву радянській окупації. Використовуючи досвід українських націоналістів 1940 – 1950-х рр. – конспірацію та кривку учасникам Українського Національного

Фронту вдалося налагодити друк та поширення журналу навіть у найскладніших умовах. Видання слугувало потужним засобом поширення програмних ідей, висвітлення політичних вимог та підтримання національної свідомості в умовах радянської репресивної системи. Особиста відданість Дмитра Квецка і Зеновія Красівського, їхні технічні та організаційні здібності стали ключовими факторами успіху підпільної діяльності. УНФ заклала основу для подальшого розвитку національно-визвольного руху в Україні. Надалі були створені такі підпільні організації як УНФ-2 і Український національно-визвольний фронт, які перед собою ставили за вірець діяльність УНФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Овсієнко, В. (2005, липень, 15). Інтерв'ю Дмитра Миколайовича Квецка. *Віртуальний музей Дисидентський рух в Україні*. [Електронний ресурс]. URL: <https://museum.khpg.org/1121317525>

Архів управління Служби безпеки України по Івано-Франківській області (далі – АУСБУ ІФО).

Зайцев, Ю. (2000). *Український Національний Фронт: Дослідження, документи, матеріали*.

Овсієнко, В. (2005, листопад, 10). Інтерв'ю Мирослава Олексійовича Меленя. *Віртуальний музей Дисидентський рух в Україні*. [Електронний ресурс]. URL: <https://museum.khpg.org/1131630150>

Русначенко, А. (1998). *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років*. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги.

REFERENCES

Ovsiienko, V. (2005, lypen, 15). Interviu Dmytra Mykolaiovycha Kvetska. Virtualnyi muzei Dysydentskyi rukh v Ukraini [Interviu Dmytra Mykolaiovycha Kvetska. Virtualnyi muzei Dysydentskyi rukh v Ukraini]. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://museum.khpg.org/1121317525> [in Ukrainian].

Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy po Ivano-Frankivskii oblasti [Archives of the Directorate of the Security Service of Ukraine for the Ivano-Frankivsk region] (dali – AUSBU IFO).

Zaitsev, Yu. (2000). *Ukrainskyi Natsionalnyi Front: Doslidzhennia, dokumenty, materialy [Ukrainskyi Natsionalnyi Front: Doslidzhennia, dokumenty, materialy]*. Lviv. [in Ukrainian].

Ovsiienko, V. (2005, lystopad, 10). Interviu Myroslava Oleksiiiovycha Melenia [Interviu Myroslava Oleksiiiovycha Melenia]. Virtualnyi muzei Dysydentskyi rukh v Ukraini. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://museum.khpg.org/1131630150> [in Ukrainian].

Rusnachenko, A. (1998). *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv [National Liberation Movement in Ukraine: Mid-1950s – Early 1990s]*. Kyiv: Vydavnytstvo im. Oleny Telihy. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2024 р.

Стаття рекомендована до публікації 17.12.2024.